



ТЕМПУМ

Издавач: Темплум (www.templum.mk)

Уредник на едицијата: Никола Гелевски

Уредник: Иван Шопов

Лектор: Бобан Карапејовски

Графичко уредување и дизајн: Кома

Печати: Пропоинт, ул. 1520 бр. 12а, Скопје

Тираж: 800

traduki™

Објавувањето на ова дело беше поддржано од ТРАДУКИ, книжевна мрежа, на која ѝ припаѓаат Сојузното министерство за европски и меѓународни прашања на Република Австрија, Министерството за надворешни работи на Сојузна Република Германија, швајцарската културна фондација Про Хелвечија, КултурКонтакт Австрија, Гете Институтот, Агенцијата за книги на Словенија ЈАК, Министерството за култура на Република Хрватска и фондацијата „С. Фишер“.

© copyright of the translation: S. Fischer Foundation by order of TRADUKI

CIP – Каталогизација во публикација
Национална и универзитетска библиотека „Св. Климент
Охридски“, Скопје

821.163.4(497.6)-31

КАРАХАСАН, Џевад

Семе на смртта / Џевад Карахасан ; превод од босански Никола
Гелевски. - Скопје : Темплум, 2016 (Скопје : Пропоинт). - 295 стр. ;
17 см. - (Магма / Никола Гелевски ; кн. 117)

Превод на делото: Sjeme smrti / Dževad Karahasan

ISBN 978-608-4658-62-7

COBISS.MK-ID 102148106

WZAGMA
к н и г а 117

Џевад Карахасан
**СЕМЕ
НА СМРТТА**

Превод од босански:
Никола Гелевски

Благодарност до:
Лавинија Шувака

ТЕМПЛУМ
Скопје, 2016

Наслов на изворникот:

Dževad Karahasan, Sjeme smrti

1

Има денови кои не требале да изгреат. А ако морале, ако е нужно да започне баш секој ден, би морала да постои некоја можност човек да го избегне денот што сигурно не му треба, на пример, тој ден да не се разбуди или некако поинаку да остане надвор од него. Без таа можност човек не е слободен, нема и не може да има слободна волја во битието кое не може да одлучи барем за она што не го сака.

На Омар Хајам овој четврток, 16 шабан во 469 година, сигурно му беше таков ден. Веќе во самите мугри, всушност веќе беше разденето, се врати дома од кај Сали, добар познаник, речиси пријател, каде го следеше неговото умирање, знаејќи дека за таа смрт тој, рака на срце, не е директно виновен, но не е ниту сосема невин. Пред својата куќа затекна некое непознато момче, кое го извести дека караванот со опремата и книгите за опсерваторијата што тој ја гради овде во Исфахан, е нападат и ограбен. Без разбирање суреше во момчето, уверувајќи се себеси дека ова е бесмислено и дека, според тоа, не е возможно. Што би можеле разбојниците да почнат со неговите книги и астролаби, свездени атласи и астрономски таблици? Но момчето упорно стоеше пред него и со тоа, колку и да беше молчаливо, докажуваше дека тој е возможен, па дури и вистински, колку и да имаше или немаше смисла. А потоа на градилиштето на опсерваторијата се довршија низата

причини овој ден некако да се избегне. Работниците стоеја во мали групи и се договараа како да го убијат денот, преправајќи се дека нешто работат бидејќи веќе два дена не видоа ниту материјал, ниту кој било од луѓето што ги снабдуваа со него. Плукна и побрза кон базарот, со надеж дека таму ќе го најде Феридун, млад претприемач кој ги водеше сите работи околу изградбата на опсерваторијата.

Додека се симнуваше низ брегот кон центарот на градот, во мислите ги помина сите настани што доведоа до смртта на Сали, веројатно зашто се надеваше дека ќе најде нешто што би го уверило во неговата невиност или барем би го растоварило од чувството на вина. Во вторник, 14 шабан, Сали го повика на забава кај Јаздагирд, следбеник на Заратустра, од чија чајџилница златната младина на Исфахан направи едно од своите омилени собиралишта. Сали доби голема работа и соодветно голема аконтација, па тоа сакаше да го прослави честејќи одбрано друштво.

Чајџилницата на Јаздагирд се простираше среде голема убава градина, на самиот брег на Зајандеруд, околу половина час јавање од градот, а беше составена од две простории, од кои првата, поголема, беше отворена за секого бидејќи во неа се служеше храна и дозволени пијалаци, додека втората, помала просторија, што се отвораше кон големата тераса, на која повторно продолжуваше, спуштајќи се кон

реката, низата помали тераси, главно беше резервирана за едно или две затворени друштва, кои сакаа да уживаат во убавиот поглед на градината и реката, но и во виното, хашишот, жените и другите работи, кои му се забранети секому кој нема доволно пари неказнето да си ги дозволи. Кога дојдоа Омар и Сали, во таа просторија, зад една голема маса во аголот, веќе ги чекаше друштво составено од тројца млади луѓе. Двајцата Омар ги познаваше од гледање, а третиот, најстариот во целото друштво, симпатичниот чудак Ебу Сеид, суфи кој бараше да го викаат принц Сејди, го познаваше мошне добро бидејќи со него многу и со задоволство разговараше за поезија. Како и останатите суфии, Ебу Сеид носеше облека од груба волна, но на себе секогаш имаше барем едно парче во златна боја, денес на пример кафтан, кој истовремено како да се подбиваше на суетната златна боја и грубата, едвај обработена волна. А по тоа наликуваше на Ебу Сеид, кој и самиот секогаш, со сето она што го зборува и прави, се подбиваше со себеси и со својот соговорник, со она што го кажува и со она што го премолчува, истовремено покажувајќи дека многу сериозно се сфаќа и себеси и тој соговорник. На пример, со задоволство ги уверуваше сите оние кои сакаа да го слушаат дека е среќен и благодарен затоа што добрите луѓе, султанот Маликшах и големиот везир Низамул-Мулк, се согласиле да се грижат за овој свет, така што тој, Ебу Сеид, т.е. принцот Сејди, целосно може да се посвети на важни работи,

пред сè на грижата за оној свет и работите врзани за него. Така и на сличен начин Ебу Сеид провоцираше секогаш и секого, постојано на неодредената граница помеѓу шегата и сериозниот говор, внесувајќи подбив или пофалба во сè што кажуваше или правеше, и тоа во еднаков сооднос. Тој знаеше на човек, кому во мигот му гори куќата, воодушевено да му воскликне в лице: „Твоја е куќава? Блазе тебе, брату мој, радувај се и слави, среќнику“, а потоа надолго да му објаснува дека драгиот Алах само оние кои ги сака ги става на големи искушенија и брзо ги ослободува од целиот непотребен товар. А потоа кога нормалните луѓе сè ги наведуваше на мисли за самоубиство, тој гласно ги уверуваше сите околу себе, особено оној кој правилно размислува да се убие, дека животот е преубаво чудо и овој свет е вистинското место за помин. А сепак сè уште не се случило некој да го претепа или барем да го изнавреди, на пример, очајниот татко на семејството кое штотуку останува без покрив над главата да му каже она што морал да го помисли, или збеснатиот војник да ја испроба на него тапата страна на сабјата, напротив – беше и остана омилен во сите кругови на општеството во Исфахан.

Додека Сали и Омар се поздравуваа со затекнатите пријатели и се сместуваа на перниците распоредени околу ниската бакарна маса, убавата ќерка на Јаздигард на масата изнесе сад полн со семки од тиква и сончоглед и јатки од бадеми и лешници, а

потоа праша што ќе се напијат. Ебу Сеид и Омар сакаа вода измешана со снег и доволно изладена што од неа боли устата, а останатите тројца црно вино шираз. Сали им раскажа како трговецот Рустем, кој недалеку од пазарот подига вистинска градска палата, му понудил да ги направи сите керамички работи во неговата идна куќа. Значи тој, Сали, би требало да нацрта шеми за подните мозаици и за орнаментите кои ќе ги красат ѕидовите, да ги одреди боите и да го надгледува изработувањето на плочките, а потоа на крајот да управува со поставувањето на плочките и нивното сложување во мозаици и орнаменти што ги замислил. Зборуваше дека во главата има многу јасна слика на орнаментите, ја објаснуваше разликата помеѓу внатрешните и оние кои би требало однадвор да ја украсуваат палатата, страшно докажуваше дека внатрешните и надворешните орнаменти на една зграда не смеат да бидат идентични, а често не би требало да бидат ниту слични, загрижено се распрашуваше кој од присутните какви мозаици би сакал да има во својата куќа, доколку би имал можност себеси да си дозволи куќа со мозаици. Притоа сè повеќе пиеше и постојано нарачуваше нови јадења, зборуваше сè побрзо и сè погласно, очигледно сè помалку се чувствувааше добро и на друштвото му стануваше сè понепријатен.

Веројатно Јаздагирд забележа дека Сали некоја своја мака, или барем непријатност, настојува да ја прикрие со неумерениот говор и нарачки, па реши да

помогне барем кај второво, нудејќи постојано нови работи за нарачување. Во некоја доба тој пријде на нивната маса и на Сали тивко, како во доверба да му открива важна тајна, му предложи, како врв на преубавата гозба, за нив да приготви јагнешки јазици печени на сало од потполошка, колнејќи се дека ниту едно од јагнињата не било постаро од пет месеци. Сали веднаш се согласи и побара Јаздагирд да ги приготви тие јазици за сите петмина, но Ебу Сеид се вмеша и го исклучи секој разговор за нови јадења, напоменувајќи дека луѓето се честат со разговор и друштво, додека храната и пијалаците се само повод за разговор и присутност на луѓето со кои разговараме. Сали инсистираше на јазиците и на уште малку вино, објаснуваше дека тој ќе плати сè бидејќи добил голема аконтација за голема работа, уверуваше дека за него е радост и чест што може да го почести ова друштво, настојувајќи да ја дофати раката на Ебу Сеид.

Со движење на раката што Сали не успеа да ја дофати, Ебу Сеид го отпушти Јаздагирд, а потоа се сврте кон Сали и му одржа говор каков што никој од него не би очекувал. Долго ја фалеше дарезливоста како една од најубавите доблести, докажуваше дека човек без дарезливост нема ниту отменост ниту радост, бидејќи другите луѓе со право го избегнуваат, а без некој друг нема радост – ниту најголемиот будала, ниту најлошиот скржавец, не може да се радува самиот на себеси, потсети на хадисите кои

ја фалат дарежливоста и на големите луѓе кои ја фалеле дарежливоста независно од хадисите. Потоа напомена дека секоја доблест станува одвратна кога на некој човек ќе му стане средство да се покаже себеси или да добие пофалба, награда, углед или нешто слично. Се заколнуваше дека е полош човекот кој дарува за да покаже колку има, отколку оној кој загрижено седи на својот малечок имот, како што е полош љубезниот човек кој на сите им ласка за да го фалат од оној што остро ќе одговори за да го има својот мир. Денес Сали ја покажа својата дарежливост и мудро се обиде својата радост да ја подели со пријателите. Тоа е умно бидејќи радоста во самотија се поднесува потешко отколку тагата, но би било штета доколку сега неговата дарежливост се преобрази во простачко расфрлање со пари или во настојување од нив, своите гости и пријатели, да изнуди пофалби, благодарност или, не дај Боже, восхит.

Дури пред крајот на долгиот говор на Ебу Сеид се врати неговиот карактеристичен начин на зборување, сè дотогаш зборуваше тврдо и отсечно, сериозно и самоуверено, како навистина и со сигурност да знае што зборува и што е вистина. Тогаш, кога во говорот се врати неговиот начин, со неочекувани промени на интонацијата и паузи, сè изговорено со тон кој на слушателот не му дозволува да одгатне дали Ебу Сеид зборува сериозно или се подбива, бидејќи ни тој самиот, Ебу Сеид, очигледно не знае

со сигурност дали мисли сериозно и дали е вистина тоа што го изговара, тогаш веќе зборуваше за работи што немаа директна врска со вечерата и со однесувањето на Сали. Зборуваше дека човек мора нешто да направи од својот живот, не може да биде дека Создателот нè поставил во Својот свет за да го украсиме, бидејќи има, рака на срце, и поубави работи и појави од човекот. Јасно е дека Тој нè повикал со некоја задача, поради некоја цел што мора да ја исполниме, и тоа секој од нас поединечно. Затоа прашај се за што си ти и која би можела да биде твојата цел. Блазе тебе ако на светов можеш да престојуваш како веќе да си умрел, мирен и прибран, целиот посветен на важното и неминливото. Но малкумина се такви, дури и на нив не им оди баш секогаш од рака да го свртат погледот од појавите на овој свет кон она неминливото. Ако не можеш како нив, а не можеш бидејќи ти не си принц Сејди, посвети се на луѓето со кои треба да живееш и заработувај себапи на нив, шири љубов по светот, преправај се дека му служиш на ближниот свој. Ако не го можеш ниту тоа, а не можеш, бидејќи не си доволно умен за да сфатиш дека себеси си служиш што и да правиш, тогаш ти препушти се на сиротинските радости, па собирај и штеди пари. Заработувај и собирај го богатството на овој свет, брату мој Сали, собирај богатства и троши ги на добро, и тоа е некоја цел. А ако не го можеш ниту тоа, ти само заработувај и собирај, ќе се најде веќе некој тоа да го потроши за

добро или зло; собирај, трупај и штеди: колку и да е сиротинска, и тоа е некоја радост и цел, па затоа посвети се на тоа да ја оствариш. Направи нешто од својот живот, посвети се на тоа, но навистина посвети се.

– Бла-бла-бла – одмавна Сали. Животот е, принцу мој драг, воздух, не може од тоа нешто да се направи. Не знаеш дали е во тебе или околу тебе, си го вдишал или издишал, не го слушаш и не го гледаш, а тој по сопствен ќеф е еднаш тука и другпат таму... Чист воздух.

Еден од младичите кои Сали и Омар ги затекнаа со Ебу Сеид замавна со раката да го сврти вниманието на себе, а потоа со палецот ѝ даде знак на ќерката на Јаздагирд да му го наполни бокалот со вино. Не симнувајќи го погледот од девојката, зборуваше дека е најдобро да му се наздравува на животот и да се пие за неговата смисла. „Налеј ја ти неа добро, па ќе видиш колку брзо расте“, заклучи, посегнувајќи по раката на девојката што таа вешто ја измолкна.

– Мислиш на смислата? Зарем и тебе ти расте? – го праша вториот младич, следејќи го прашањето со двосмислено движење и покажувајќи со погледот на девојката.

– Зошто не би растела?! Крушката расте кога е добро налеана, и ждребето, зошто не би растела смислата и такви работи? – со смееше се согласи

првиот, гледајќи ја убавата ќерка на Јаздагирд како заминува.

– Крв – му излета на Омар, Господ знае зошто и како.

– Каде? Каква крв? – праша Сали, откако тројцата ги спуштија чашите.

– Крвта е живот, мислам основа, таа го носи, го занесува по телото – објасни Омар, чудејќи се самиот на себеси. Тој не сакаше да се меша во разговорот, кој му беше непријатен и не го интересираше, не сакаше да се прави важен и да го покажува своето знаење, не сакаше дури ниту да го изрази своето мислење, а сепак дозволи да му излета глупава забелешка за крвта и еве, сè подлабоко се вплеткува во разговорот кој не е за него и по ништо не е негов.

– Добро ти е ова, хакиме. Да, да, крв, двете течат, каде има подобра основа на животот – се смееше Сали. Но во неговото смеење, а особено на лицето, имаше многу повеќе грч отколку веселост.

– Сериозно мислев – потврди Омар. – Каде што нема крв која тече, нема ниту живот.

– Тоа можеше да го видиш и кај праската – му се обрати Ебу Сеид на Сали. – Додека е на стеблото, таа се црвенеа бидејќи е полна со крв што тече низ неа, а кога ќе ја набереш, некако е бледа бидејќи останува без живот, кутрата.

Низ смеата што ја предизвика забелешката на Ебу Сеид, едвај се провлече гласот на Омар.

– Тешко на оној кој сериозно ќе те сфати, драги принцу Сејди – му одговори Омар – бидејќи ти сè, ама баш сè што не си го изговорил самиот, мораш да го претвориш во подбивање. Сега да кажам дека е вторник, 14 шабан, ти и тоа ќе го одречеш и ќе направиш некаква досетка на моја сметка.

– Нема, ти се колнам, хакиме – возврати Ебу Сеид, преправајќи се дека зборува сериозно. – Еве, кажи дека денес е вторник, а јас, доколку ти е тоа важно, молчешкум ќе ти издадам писмена потврда дека е така.

– Двете течат, тоа е единственото заедничко на крвта и животот – тивко, како во доверба повтори Сали, како да му е животно важно да го убеди Омар во таа важна вистина.

Тогаш на Омар му се случи она што во слична ситуација ѝ се случува на секоја млада будала убедена во својата исклучителна памет: почувствува потреба да докаже или барем да ги увери соговорниците во тоа што го тврдеше. Заборави дека несреќното тврдење за крвта и животот му излета случајно, заборави дека ни тој самиот не го мисли тоа сосема сериозно, или барем не е уверен дека тоа тврдење е вистинито, не се сети дека во разговори од ваков тип добрата досетка се цени повеќе од светата вистина, бидејќи

досетката, за разлика од вистината, го поправа расположението и предизвикува смеење, а ваквите разговори служат токму за тоа луѓето да се расположат и да се насмеат. Го заборави и најважното што досега го беше научил за ваквите разговори, имено, дека тој се вклопува во нив само кога постојано молчи. Беше заборавил сè и почна да го докажува тврдењето кое случајно му се измолкна, како да станува збор за причината за неговиот живот.

– Ер-Рази, колку што знам, е првиот кој изразил уверување дека крвта и животот се нераскинливо поврзани. Тој забележува дека човечкиот екстремитет почнува да изумира ако крвта престане да тече низ него, додека месото на екстремитетот гние и се распаѓа бидејќи крвта не доаѓа до него и не го одржува во живот. На ова тој го темели уверувањето дека крвта е основа и извор на животот. Ибн Сина се сомневал во вистинитоста на тоа уверување бидејќи докажал дека крвта тече во затворен круг кој е целиот содржан во човечкото тело, а животот во човекот доаѓа однадвор и од него повторно заминува надвор. Значи, животот го отвора човекот кон надворешниот свет, говореше Ибн Сина, а крвта се создава и останува заробена во него. Но на крајот, бидејќи не нашол друг извор или основа на животот, би дозволил дека мислата на Ер-Рази можеби би можела да биде вистинита. Па дури и она слепо пиле, Хасан бин Ра'с, недостојниот ученик на голе-

миот Ебул-Касим, дошло до заклучок дека мајката му дава живот на детето бидејќи со крвта го напојува зародишот кој го носи во себе.

Омар направи кратка пауза, да здивне и да ја освежи устата со разладена вода, сосема доволно за младичот од неговата десна страна, син на старешината на големото номадско племе Бахтијар, кој повеќе од една година мерка и планира да започне некаква голема работа во Исфахан, да се вмеша во разговорот со загрижено прашање што има Омар да му замери на Хасан бин Ра'с, па јавно го нарекува слепо пиле.

– Ти го познаваш Хасан бин Ра'с? – возврати Омар со прашање, малку зачуден.

– Не, не го познавам него, но тебе те знам – одговори Бахтијар и прв гласно се насмеа. Останатите го прифатија смеењето и ги подигнаа чашите, а Сали својата ја испи докрај и веднаш повторно ја наполни. На него можеше да се забележи дека виното го фаќа, веќе не ги контролираше мускулите така што кратките грчеви му ги кривеа мускулите на лицето во грда, ненамерна насмевка, а едното или другото рамо повремено му се тресеше. Со погледот напрегнато поминуваше од едниот до другиот, а кога сакаше да се вмеша во разговорот, испушташе некое гргорење кое не можеше да се разбере.

Вториот младич, откако ги спуштија чашите, го праша Ебу Сеид што мисли за целата оваа расправа. Ебу Сеид одговори прашувајќи се, гласно и со плачен глас, како да се разбере човечката памет. Таа се чуди на смртта и се прашува од каде таа, а не се чуди на вистинското чудо, имено животот, и не се прашува за него. А кога и ќе се праша, како што еве се прашува нашиот умен хахим Омар, тогаш мисли дека животот е едноставен како смртта и дека има само еден извор, една основа, една причина. Таа верува дека давеникот умрел од вода, па во сообразност со тоа верува дека, на пример, живеел од вода и дека целиот негов живот потекнал од вода. А ако притоа мисли дека животот е сè спротивно на смртта, а сигурно мисли, бидејќи таквото мислење оди со неа како рогови со говедо, можеби ќе помисли дека животот на давеникот потекнал од оган бидејќи завршил во вода. Таа открила, на пример, дека изворот на една болест е затворената жила на вратот, па оттаму заклучила дека изворот на здравјето е во тоа да ги отвориш сите жили што ќе ги најдеш. Како ќе ѝ објасниш дека сè е извор на здравје? А извор на животот е сè и сè што е околу тоа? Тоа е токму така, знаете дека е така бидејќи јас ви го кажувам тоа. Кому би можеле да се отворат изворите на тајните знаења, ако не на принцот Сејди?

– Во живиот човек чука срце – ги испушти Омар зборовите во тишината што ненадејно завладеа на масата. – Тоа ги отчукува часовите на нашиот живот,

му го одредува траењето и брзината, како што со својата големина ја одредува големината на нашето тело. Кога би имале срце со големина на мешина за вода, би биле големи барем како слон. А тогаш срцето би чукало еднаш во еден час, или уште поретко.

– А доколку мозокот ни е голем како главица кромид, сите би биле учени хакими, како нашиот Омар – го прекина вториот младич. Никој не се насмеа, дури ни Омар не се осврна на него, само продолжи, трудејќи се да зборува прибрано и разбирливо.

– Ако нашето срце чука еднаш на час или поретко, ние луѓето би живееле барем сто, сто и педесет години или подолго. И обратно, ако би било со големина на главица кромид, би морало да чука десет или дваесет пати побрзо од ова што го имаме, а ние би биле со големина на зајак или кокошка. Прецизно пресметав дека би живееле осумстотини години доколку срцето би ни чукало еднаш дневно, а по големината многу би го надминале слонот. Тогаш не би ја виделе разликата помеѓу денот и ноќта, годишните времиња би ни биле она што сега ни се деловите од денот... А доколку, спротивно на тоа, срцето ни чука осум илјади пати во еден час, би го виделе сонцето како се движи по небото и како растат растенијата, би го виделе морето како се крева и се спушта, како да дише, би ја виделе росата како се спушта на заспаната земја. Сè би се променило, а сепак сè би останало исто бидејќи секогаш сè би било во знакот

на нашето срце што чука. Тоа срце со своето чукање ја движи крвта низ нашето живо тело, на тоа сакав да ве потсетам.

Завладеа непријатна тишина, како Омар тукушто да изговорил или направил нешто непристојно. Само Сали ја подаде раката преку масата, го повлече Омар за ракавот од кафтанот и шепна продорно, така што сите на масата мораа јасно да чујат:

– Само тече, ништо повеќе.

Добро знаејќи колку е тоа глупаво, Омар почувствува дека е на некој начин виновен за непријатноста и тегобата што се спуштија врз нив и дека мора да му одговори на Сали и да му објасни сè што изговорил во текот на ноќта бидејќи само со одговорот, доколку е добар, може да се ослободи од вината или барем да ја намали.

– Не барам милост за себе, туку само за големите учители – одговори Омар, трудејќи се да звучи ведро. – Дозволи им нешто да знаат.

– Тука не треба знаење, тоа е јасно само од себе – со здебелениот јазик одговори Сали, и понатаму со она продорно шепотење што сигурно добро се слушна и во најоддалечениот агол од просторијата.

Омар заусти да одговори, но застапа на половина здив и потоа, пред очите на сите, целиот се пеплоса, подигајќи ги рацете како да се предава. Се чувству-

ваше бедно. Со причина, бидејќи неговата привидна победа над Сали логички не вредеше ниту колку црното под ноктите. Можеше да биде во ред и да наликува на некаков аргумент сè што математички разработи во врска со срцето, неговата големина и брзина, но во ова друштво тоа не можеше сериозно да се изложи. Затоа размислувањето го прекина во половина реченица, а сè друго што изговори е чисто дрдореење кое не може да го докаже, па се крие зад авторитети.

– Донеси ни ајран – му довикна Ебу Сеид на Јаздагирд.

– Моите стари тоа го викаа дух – забележа младичот кој мозокот на Хајам го спореди со главица кромид.

– А предците на некој Арап, претпоставувам, тоа го викале течен, малку засолен јогурт, или некако слично – му објасни Ебу Сеид.

– За среќа, моите стари не се ниту Турци ниту Арапи, туку вистински, стари Персијци. А јас поради тоа, верувај ми, не тагувам и не се срамам – продолжуваше младичот.

– Зошто би? И без тоа имаш доволно причини за тага и за срам – се насмеа Ебу Сеид.

– А ти божем немаш? – нетрпеливо праша младичот.

– Како не би имал, брату мој?! Имам во изобилство, верувај ми, па човек сум.

Убавата ќерка на Јаздагирд изнесе на масата голем керамички сад полн со посолен јогурт и дрвена црпалка за турање, а потоа се врати по чашите. Додека ги распоредуваше чашите по масата, Ебу Сеид се насмеа, се удри со раката по коленото и објави:

– Сега нашите двајца учени луѓе ќе откријат дека ајранот е вистински носител на животот: тече, соленикав е и блуткав, вистински живот!

Со јогуртот беше завршена прославата на Сали; откако секој испи колку сакаше, тргнаа назад во градот. Тоа беше завчера, во вторникот. А вчера, во средата, го разбудија од првиот сон, доцна во ноќта, за да оди кај Сали кому му е итно потребен. Го затекна на границата кон оној свет. Лежеше со десната рака испружена кон вратата на собата, така што секому кој влегува веднаш мора да му падне в очи дланката со палецот бутнат помеѓу показалецот и средниот прст. Така Сали ја наместил додека сè уште бил при полна свест, кога се исплашил дека момчињата нема навреме да го најдат Омар и да го доведат. Хајам беше сигурен дека погледите им се сретнаа додека тој стоеше на вратата, дека Сали го виде и препозна пред очите да му згаснат, и дека затоа го бутна јазикот меѓу усните, повторувајќи ја формата што веќе ја беше направил со дланката на десната рака. Форма со која му се подбива нему, на Хајам. Но со усните не успеа да доврши, црвениот врв од јазикот едвај сир-

каше помеѓу белите усни, пред во Сали да се изгаси животот и секоја способност, па и способноста да се подбива. Го збуни неприродното црвенило на јазикот на Сали, што се поклопуваше со она што можеше да се види во двата сада и чашата покрај леглото на Сали. Тоа беше црвенило на крв која сè уште не стигнала да се згрутчи.

Му раскажаа дека Сали веднаш по акшамот¹ ги повикал пријателите на гости, а додека ги чекал, ги пресекол жилите на рацете и ги поврзал само толку за да може од нив да капе крв во садовите, кои веќе ги беше подготвил покрај леглото. Кога пријателите се собрале и се окрепиле, Сали објавил дека има намера да го испие сопствениот живот. А потоа свечено го претурил во чаша и го испил она што дотогаш капело во садовите, кои до тој момент никој од присутните не ги ни забележал. Ги смирил вознемирените пријатели, замолил да го сослушаат и нагласил дека нема намера да се убие и тоа не го прави, туку само докрај го испива животот. Упорно барал да не се вознемируваат и сите нормално да се гоштаваат, но тоа никому не му одело од рака. Кога почувствувал дека ја губи силата, откако втор или третпат ја испил чашата, пратил луѓе по Хајам. Бидејќи бараниот не се појавувал, а тој, Сали, нагло малаксал, побарал да ја забележат неговата послед-

¹ Акшам – вечерна молитва кај муслиманите (оваа и сите наредни забелешки се на уредникот)

на порака и верно да му ја пренесат на Хајам, кога ќе се појави. Пораката гласеше: „Само тече, ништо повеќе. Еве ти и доказ“.

Долго остана кај Сали, иако таму за него веќе немаше работа. Им стоеше на сите на патот и нудеше помош што не беше потребна никому, но упорно остануваше, веројатно во луда надеж дека уште нешто би можело да се смени или дека би можел нешто да направи. Не можеше ниту едното ниту другото, па на крајот отворено го замолија да си оди дома. А дома, т.е. пред домот, го затекна момчето кое дојде да му јави за заседата поставена пред караванот со опрема и книги за опсерваторијата.

Така почна четвртокот, 16 шабан, ден кој со сигурност не требаше да осамне, ако се прашуваше Омар Хајам.

Во Исфахан, како и во другите градови, деловните луѓе и луѓето блиски на дворот, значи чиновниците, учените луѓе, лекарите, сите кои имаат пристап на дворот, а не се дворјани, се среќаваа на базарот, а потоа седеа во некој од многубројните локали во непосредна близина. Еден од најпосетените меѓу тие локали го држеше Басурмеџид, човек роден и израснат тука, како впрочем и неговите родители, кој сепак се чувствуваше како Јеменец, веројатно затоа што неговите беа дојдени од таму пред две генерации. Од родителите ја наследил чајцилницата на едно од најдобрите места во градот, разработен локал, но не доволно омилен за да може од него добро да се живее, бидејќи по ништо не се разликуваше од кој било друг локал на кое било од добрите места во градот. Тоа е премалку во времиња на изобилство и раскашаност, во тие времиња важно е да се биде посебен, а не добар. Така беше до пред две-три години, кога Басурмеџид беше кај семејството во Јемен и оттаму донесе кафе, светлозелени зрна по кои сите беа луди, од кои почна да прави пијачка каков овде никој ниту видел ниту вкусил. Пијачката стана она посебното што локалот на Басурмеџид го разликуваше од сите други, брзо ја освои наклонетоста на угледните и стана работа на престиж, така што побрзо од она што сопственикот можеше да

сонува локалот се вброи во најпопуларните градски собиралишта, а кафето во неодминлив пијалак на сериозните луѓе.

Многумина доаѓаа и нарачуваа кафе само поради можноста да го гледаат момчето на Басурмецид како со лажицата вади од големата вреќа зеленикави зрна, внимателно одмерувајќи го количеството, ги става во сад од фина тенка ламарина, а потоа садот го става над постојано запалениот оган од нафта, каков што имаат во храмовите следбениците на Заратустра, и садот го држи над огнот за да се згреат зрната. Момчето го тресеше садот, со остри движења го помрднуваше горе-долу и лево-десно, а од него се ширеше чудесен мирис кој не можеше да се спореди со ништо познато. Понекогаш со лажицата ги мешаше зрната, кои веќе добиваа темнокафеава, речиси црна боја, а тогаш мирисот уште повеќе се засилуваше. Кога сметаше дека зрната се доволно испржени бидејќи речиси ја губеа тежината, момчето одеше до Басурмецид, носејќи му ги зрната на преглед. А тој седеше на нискиот подиум во врвот од просторијата, тежок и крупен, со голем стомак и бавни движења, главно молчелив и прекумерно бучен кога ќе проговореше, сè на сè – вистински сериозен господин. Тогаш Басурмецид зрната ги истураше на дланката, фрлајќи ги во воздух за да не го изгорат, ги мирисаше и внимателно ги разгледуваше, онака потемнети, а потоа со мало движење со главата му одобруваше на момчето да продолжи

и ги враќаше зрната во садот што тој го држеше во испружената рака. Откако ќе добиеше одобрување, момчето се враќаше во предниот дел од локалот, ги истураше зрната во гранитниот аван и почнуваше да ги ситни, ги толчеше и мелеше со гранитен толчник. Правот создаден со мелењето на зрната ќе го истресеше во мал бакарен сад, малку го загреваше на огнот каде претходно ги пржеше зрната, а потоа го прелеваше со врела вода. Целата просторија и сите присутни ги заплиснуваше вистински рајски мирис, да се надеваме една од наградите што ги чека праведниците во подобриот свет, додека во бакарниот сад што момчето го враќаше на огнот, нагло се подигнуваше пена што се закануваше да претече. Речиси никогаш не претече, извежбаното момче знаеше во последен час да го тргне садот од огнот и да дотури врела вода речиси до самиот раб на садот, но многумина секогаш одново напрегнато го следеа неговото работење и се прашуваа дали пената ќе се прелее преку работ на садот или не. Треба да се признае дека многумина уживаа во новата пијачка, за која веќе беше одомаќинето името кафе, а многу го пиеја без вистинско уживање бидејќи се уверија дека му годи на стомакот, ја враќа силата и освежува. Но во неговото приготвување, во ритуалите што момчето на Басурмецид ги изведуваше со видно уживање, и во играта, сигурно уживаа сите кои доаѓаа тука.

Омар Хајам тргна кон локалот на Басурмецид, за кој во градот беше одомаќинето името кафеана,

веројатно по примерот на чајцилница, убеден дека таму ќе го најде Феридун, својот пријател и претприемач кој ја градеше опсерваторијата. Се сретнаа на улица, неколку минути од северниот влез во базарот.

– Каде си, боже драги, те барам од вчера попладне!?

– извика Феридун кога го здогледа пријателот.

– Да ми го испорачаш материјалот за градење? – нетрпеливо возврати Хајам.

– Да го спасиш татко ми.

Хајам се повлече за половина чекор и добро го одмери Феридун, како да проверуваше дали тој всушност се подбива со него. Навистина, повикот некого да спасува мораше да го доживее како подбивање, особено сега, непосредно по настаните со Сали, болно свесен за тоа колку и како нему кутриот му помогна да се спаси.

– Што се случило? – праша откако увиде дека Феридун не се шегува со него.

– Вчера наутро веќе го болеше главата – почна Феридун со извештајот за болеста на својот татко Мирхонд. – Не беше силна, попрво најавување на болка отколку вистинска болка, па претпоставуваа дека сè ќе се среди кај Басурмеџид бидејќи се знаеше дека неговото кафе помага при главоболка. Меѓутоа, болката се засилуваше, едвај себеси се натера да клања пладневен намаз, можеби не би клањал да не му беше срам да изостане. Од самиот почеток

главоболката некако беше поврзана со очите, личеше на болка која човек ја чувствува ако предолго ги напругнува очите на слаба светлина, а малку по пладнето и очите станаа проблем за себе, бидејќи гледаше слабо и сосема матно, а гледањето му претставуваше напор.

– Но, зошто стоиме како закопани, сè можам да ти раскажам и патем – се зачуди по некое време Феридун и го повлече пријателот со себе.

Тргнаа кон Ат-мејданот, големиот парк во источниот дел на градот, ограден со млади кипариси, кој во последните неколку години стана модерен, така што сега сите оние кои држеа до себе повремено доаѓаа таму за да се покажат себеси, своите скапоцени коњи и вештините, како на своите коњи така и личните. Пред неколку години неработните синови на богатите татковци почнаа да се собираат на Ат-мејданот за да се натпреваруваат во прастарата, опасна и напорна игра, како смислена за палавите младичи кои единствено здодевноста ја чувствуваат како вистинска закана, па дури и се плашат од неа повеќе од што било друго: со долги палки слични на копје со пречка на врвот, се бореа за дрвеното топче што требаше со палката да се уфрли во вратата означена со копја забодени во земја, со тоа што во таа борба беше дозволено сè освен да се симнеш од коњот и да го турнеш противникот од седлото. За помалку од една година целиот град се помами по таа игра,

а Ат-мејданот стана најпопуларниот градски парк и место каде повремено мора да се покаже човек кој држи до себе. Непосредно зад паркот, речиси до неговиот раб, почнуваше малиот имот на семејството на Феридун, драгоцен поради положбата, но и староста, бидејќи тукуречи отсекогаш бил во нивна сопственост. Феридун наметна пеколно темпо, како буквално од нивната брзина да зависи животот на татко му, но притоа успеваше да зборува складно и разбирливо, така што Хајам дозна сè што неговиот пријател можеше да каже за татковата болест.

Мирхонд вчера, веќе за време на појадокот кога се собираще целото семејство, се жалеше на главоболка, но го одби дури и разговорот за тоа денот да го помине дома. („Дали ти посака да го заземеш моето место во Белата џамија?“, го праша Феридун кој му го предложи тоа. „Не брзај, не е татко ти сè уште за фрлање меѓу скршените алатки. А твоето место во Белата џамија те чека, тоа отсекогаш припаѓало на нашето семејство, никој нема да ти го земе, независно од тоа со која брзина градот се зголемува и се појавуваат нови угледни луѓе.“) Така таткото и синот заедно тргнаа во град и се поделија пред кафеаната на Басурмецид; таткото замина да се види со луѓето, а Феридун до големата туларница во предградието, да провери зошто не му го испорачуваат договореното количество тули. Повторно се видео кај Басурмецид, кратко по пладневниот намаз. На прв поглед можеше да се види дека на стариот не му